

9. Саннікова О., Жень Ч. Суб'єктивні уявлення про особливості розпізнання емоційного світу іншої людини. *Science and Education*. 2018. Issue 9–10. С. 106–110.
10. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності: Монографія. Тернопіль: Підручники й посібники, 2003.
11. Українська мова: Енциклопедія / Ред.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004.
12. Шинкарук В. Д. Модус і диктум у структурі речення: автореф. доктора філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003.
13. Янушевич І.А. Модальність можливого в парадигмі гуманітарних наук. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7a7f2bc7-9193-4b4f-a7c7-65b247372141/content>
14. Macé Marielle. Modes and types. *Fabula: research in literature*. URL : <http://www.fabula.org/articles/2005/08Mariel>

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТЬ ПРИСЛІВНИКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХНЄ ТЕРМІНОЛОГІЙНЕ ВИРАЖЕННЯ

Ірина Ярошевич

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
yaroshevych_ukr@ukr.net

Наталія Краснопольська

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
zhebrov@gmail.com

До актуальних проблем українського національного термінотворення належать питання історії випрацювання морфологічних термінів, запровадження їх до наукової практики та кодифікованого закріплення в терміносистемі української граматики. Поняття *прислівникової системи* та терміни для їхнього

позначення формувалися з найдавніших часів розвитку граматичної думки в Україні.

Сучасний термін *прислівник* є калькою з латинського терміна. *Прислівник* як окрему самостійну частину мови було виділено ще античними граматистами і позначено терміном *ἐπίρρημα* (грецьк. *ἐπί* — «на, при» і *ρρημα* — «слово, дієслово»), його розглядали як *прідієслівний поширювач*. Таке розуміння прислівника і було закладене в латинському відповідникові (*adverbium* > *ad* «при» і — *verbum* «дієслово») [УМЕ (Вихованець) 2004, с.529].

Староукраїнські граматисти запровадили «не зовсім уда-ло скальковану назву прислівника — нарѣчіє, бо це, власне, «прирѣчіє» (те, що супроводжує, пояснює рѣчь — дієслово)». За грецькою традицією у поняття *прислівник* включали й деякі *ви-гуки, сполучники, прийменники* і навіть *дієслівні форми* [Безпояско 1993, с.66, 87, 127; Симонова 1982, с. 74]. За зразком грецьких і латинських граматик здійснювався поділ прислівників на *семантичні групи*, у складі яких було зафіксовано власне українські лексичні одиниці на зразок: *заразъ, коли, осе, онде, отождъ, онъ, долѣ тощо* [Гр.1596, с.157; Гр.1619: с.376; Гр.1645, с.45].

Уже в граматиках Л. Зизанія та М. Смотрицького було звернено увагу і на *ступені порівняння прислівників* як морфологічну ознаку, яка властива деяким прислівникам, утвореним від якісних прикметників.

Уперше термін *прислівник* (у фонетичному варіанті *прислѡвникъ*) зафіксовано в граматиці О. Партицького 1873 р. [Партицький 1880: с.96]. Граматисти кінця XIX – початку XX ст. С. Смаль-Стоцький, Т. Гартнер, П. Залозний, Г. Шерстюк, І. Огієнко, М. Левицький та ін. учені зазначеного періоду використовували лише цей термін, однак до *прислівників* традиційно зараховували ще й інші незмінювані слова або ті, які важко було диференціювати — *частки, сполучники, вигуки*. У деяких авторів граматичних праць цього періоду термін *прислівник* ужито в незвичному щодо сучасного звучання й у формі множини: *прислѡвокъ, прислѡвки* (нарѣчѡа), *прислѡвники, нарѣчѡя, приглаголѡля*. І хоч термін *нарѣчіє* граматисти початку XX ст. вже не використовували, однак у поширеній тогочасній граматиці А. Кримського на позначення цієї частини мови використано його твірну основу в терміні *нарѣчѡя*, який учений пропонував запровадити замість терміна *прислів-*

ник, вважаючи останній «диким», оскільки ототожнював його з поняттям «прислів'я» [Кримський 1907, с.2-3].

На позначення розрядів *прислівників* у граматиках ХІХ – початку ХХ ст. зафіксовано такі терміни: прислівки первотні, прислівки походні, прислівки часу, прислівки мѣста, прислівки способу (Дячан 1865, с. 104–105); сравнительная степень нарѣчій; *прислівники дієслівні (дієприслівники)* [Горецький 1927, с.144], *заперечний прислівник* [Грунський 1930, с. 23]; *прислівники способу, місця, часу, степеня й міри, твердження й заперечення, прислівники питальні, чисті (самостійні), витворені з іменників, прикметників, числівників і дієслів* [Левицький 1918, с. 86; Левицький 1923, с. 131–133]; *кількісні прислівники, способовий прислівник, вигуківі прислівники* [Огієнко 1938, с. 22, 158, 184]; *наріччя місця, часу, способу, показуючі: міру, порівняння, ствердження, згоду, суперечку, бажання, питання* [Шерстюк, 1907, с. 47]; *прислівники від форм речівникових, прислівники від займенників, від прикметників, від числівників* [Тимченко 1917, с. 110, 115, 120, 122]; *прислівники на -о, -е прикметникового походження* [Горецький 1927, с. 142, 144]; *нарѣчія времени (прислівники часу), нарѣчія мѣста (прислівники місця)* [Грунський 1918, с. 34]; *прислівники з відмінюваних слів, прислівники зі складених слів; прислівники вищого ступеня, найвищого ступеня; відприкметникові прислівники* [Рудницький 1937, с. 22]; *прислівникові форми, складний прислівник; прислівники мети, присудкові прислівники; питальні прислівники* [Кислиця, Шерех 1947, с. 49].

У сучасній класифікації прислівників за значенневими розрядами, за походженням і словотвірною будовою запропоновано такі терміни: *займенникові і незайменникові прислівники (або повнозначні прислівники)* [СУЛМ 2002, с. 400], *відіменникові прислівники, відприкметникові прислівники, відчислівникові прислівники та віддієслівні прислівники* [Кучеренко 2003, с. 299; УМЕ (Вихованець) 2004, с. 529], *відприслівникові прислівники, мотивовані прислівники і немотивовані* [УМЕ (Вихованець) 2004, с. 529–530], *означальні (якісно-означальні, кількісно-означальні) та обставинні прислівники (способу дії, прислівники місця (або локативні прислівники), прислівники часу (або темпоральні прислівники), прислівники причини, прислівники мети (або цільові прислівники), прислівники допустовості)* [Вихованець, Городенська 2004, с. 307].

Запропоновано в сучасних граматичних працях також терміни на позначення семантико-синтаксичних розрядів прислівників: *атрибутивні обставинні* (або *предметно-обставинні*) й *означальні* (або *означально-обставинні*), *обставинно-атрибутивні* та *власне-обставинні* [Вихованець 1988, с. 186; Вихованець, Городенська 2004, с. 302]; *предикативні прислівники* (*безособово-предикативні*) і *модальні прислівники* [Ганич 1985, с. 223; УМЕ (Вихованець) 2004, с. 367; Вихованець, Городенська 2004, с. 307–308], *власне-модальні прислівники*, *атрибутивно-предикативні*, *предикативно-модальні* й *атрибутивно-модальні* [СУЛМ 1969, с. 443], за ступенем адвербіалізації (синтаксичним, морфологічним і семантичним) виокремлено *синтетичні прислівники* та *аналітичні прислівники* [Безпояско 1993, с. 271–273], *віддієслівний прислівник* [Кучеренко 2003, с. 399; Вихованець, Городенська 2004, с. 320], *морфологічні прислівники* на позначення явища транспозиції прикметника і дієприслівника в прислівник [Вихованець, Городенська 2004, с. 318–324].

Останнім часом, спираючись на концепцію функційно-категорійної граматики, в україністиці учені переглянули термінологічне вираження деяких частин мови, у тому числі й *прислівника*. Враховуючи функційне призначення *прислівника* у структурі речення, І. Вихованець запропонував доцільним замінити термін *прислівник* терміном *обставинник* [Вихованець 2005, с. 5]. Визначальною морфологічною ознакою прислівника є відсутність словозміни і власних морфологічних ознак, крім наявних специфічних афіксальних морфем, за допомогою яких вони утворені від інших частин мови, а також від власне прислівникових основ.

У прислівниковій системі виокремлено також *морфолого-синтаксико-словотвірну категорію ступенів порівняння*, яка ґрунтується на протиставленні двох рядів форм з однорідним значенням — *прислівників вищого ступеня* (або *компаратива*) і *найвищого ступеня* (або *суперлатива*) [Вихованець, Городенська 2004, с. 309]. Виокремлення так званого *звичайного ступеня порівняння* [Ганич, Олійник 1985, с. 295], на думку вчених, «суперечить самій суті цієї граматичної категорії, бо він не має порівняльного значення» [Вихованець, Городенська 2004, с. 309]. У сучасних дослідженнях обґрунтовано також доцільність розгляду в системі прислівника невідмінюваної дієслівної форми —

дієприслівника. Його позначено терміном *віддієслівний прислівник* [Кучеренко 2000, с. 399; Вихованець, Городенська 2004, с. 320].

Поглиблене вивчення прислівника як окремого лексико-граматичного класу слів значно вплинуло на розширення термінологічних найменувань понять прислівникової системи. І хоч деякі з них ще не набули кодифікованого характеру в науковій лінгвістичній літературі, на нашу думку, вони є перспективними щодо закріплення в ній.

Література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ : Наук. думка, 1993.
2. Вихованець І. Студії про українські відмінки: термінологічний аспект. *Українська мова*. 2005. № 4. С. 3–7.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови /за ред. І.Вихованця. Київ : Пульсари, 2004.
4. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с. Бібліогр.: с. 249–254.
5. Ганич Д.С., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985.
6. Горєцький П., Шаля І. Українська мова. Практично-теоретичний курс. Київ : Книгоспілка, 1929.
7. Гр. 1596: «Граматіка словенска» Л. Зизанія. Вільно, 1596. *Зизаній Л. Граматика словенська* /Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. Німчука. Київ : Наук. думка, 1980.
8. Гр. 1619: «Граматіки славенскія правильное сунтагма» М. Смотрицького. Єв'є, 1619. *Смотрицький М. Граматика* /Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. Німчука. Київ : Наук. думка, 1979.
9. Гр.1645: «Граматыка словенская» І. Ужевича. Париж, 1643 (паризький рукопис); 1645 (арраський рукопис). *Граматика слов'янська І. Ужевича* / Підгот. до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. Київ : Наук. думка, 1970.
10. Грунський М. К. Украинская грамматика. Київ, 1918.
11. Дячан П. Методична граматика языка мало-русского / Пилипъ Дячанъ. Львѡвъ : Ставропіг. ін.-т., 1865.

12. Кислиця Д., Шерех Ю. Граматика української мови: посібник для гімназії. Ч. II: Синтакса. Мюнхен : Українська трибуна, 1947.
13. Крымский А. Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Москва, 1907. Т. II. Москва, 1907.
14. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. Видання друге, уточнене й доповнене. Вінниця : Поділля-2000, 2003.
15. Левицький М. Українська граматика для самонавчання. Вид. 3-тє, виправл. й доповн. Катеринослав ; Ляйпціг : Укр. вид-во в Катеринославі, [1923].
16. Левицький М. П. Українська граматика для самонавчання. Ромни : Молодик, 1918.
17. Огієнко І. Історичний словник української граматичної термінології. *Записки Українського наукового товариства у Києві*. Кн. I – К., 1908. С. 94–129.
18. Партицкий О. Граматыка руска для ужитку в школах людových. Львів, 1880.
19. Рудницький Я. Українська мова та її говори : (з двома мапами в тексті). Львів : Накладом Вид-ва «Рідної шк.», 1937.
20. Симонова К. С. Частки в граматичних працях кінця XVI – першої половини XVII ст. *Східнослов'янські граматики XVI-XVII ст.* Київ : Наук. думка, 1982. С. 71–74.
21. СУЛМ 1969: Сучасна українська літературна мова. Морфологія /За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969.
22. СУЛМ 2002: Сучасна українська літературна мова /За ред. А. П. Грищенка. 3-є вид., переробл. і доп. Київ : Вища шк., 2002.
23. Тимченко Є. Українська граматика. Київ, 1907.
24. УМЕ (Вихованець) 2004: Вихованець І. Р. Прислівник. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ : Укр. енциклопедія, 2004. С. 529–530.
25. Шерстюк Г. П. Коротка граматика для школи. Полтава, 1907.